

INDUSTRIA MINIERĂ ȘI METALURGICĂ
DIN TRANSILVANIA
ÎN ULTIMELE DOUĂ DECENII ALE SECOLULUI
AL XIX-LEA*
(I)

Incepînd cu anul 1879, industria minieră și metalurgică din Transilvania a cunoscut o inviorare treptată. Au dispărut consecințele cu caracter de presiv ale crizei economice de supraproducție din 1873 și, datorită acestui fapt, ca urmare a cerințelor impuse de creșterea generală a nivelului de dezvoltare al capitalismului, s-a putut afirma cu o forță nouă și mult mai intens efectul stimulator al factorilor productivi existenți încă înainte de acea dată¹. Între anii 1884—1888, această inviorare treptată a fost întreruptă de izbucnirea noii crize economice, agravată de faptul că manifestările sale de maximă intensitate au coincis cu izbucnirea războiului valmai între monarhia austro-ungară și România, fapt datorită căruia efectele crizei în Transilvania au fost mai puternice, decât în ansamblu. Totuși, cum această criză a rămas mult în urma celei din 1873 ca proporții și urmări, iar după anul 1891, în schimbul de mărfuri tradițional între România veche și Transilvania se înregistrează o nouă creștere, a devenit cu putință ca avîntul survenit la finele veacului al XIX-lea să confere acestei perioade caracterul de maximă însemnatate în întreaga istorie de pînă atunci a industriei miniere și metalurgice.

În rîndul factorilor de producție organici ai industriei miniere și metalurgice din Transilvania, rolul de căpătenie l-a avut în primul rînd capitalul străin, care, în anii '80, s-a lansat într-o nouă ofensivă, pe de o parte bazată pe exportul de capital în țările mai înapoiate din punct de vedere economic — trăsătură fundamentală a capitalismului —, pe de alta stimulată de condițiile propice create prin sprijinul acordat de stat industriei, sprijin decretat, printre altele, în legile speciale de protecție industrială din 1881, 1890 și 1899². Construcțiile de noi linii ferate și aprovisionarea cu materiale a căilor ferate, dezvoltarea mecanizării producției agricole paralel cu încetarea crizei în agricultură, lărgirea fabricării mijloacelor de transport, toate acestea au influențat nemijlocit accelerarea producției materiilor prime industriale, mai cu seamă a producției de cărbune și fier, pe lîngă influență indirectă exercitată asupra acestor ramuri de dezvoltarea generală a industriei.

Mineritul carbonifer

Dintre ramurile producătoare de materii prime industriale, prima care s-a redresat în urma efectelor nefaste ale crizei economice a fost cea a mineritului carbonifer, care a pornit după 1880 pe calea unei rapide evoluții. În 1900 s-a ajuns ca extracțiile de cărbune din Transilvania să atingă cantitatea de 15 074 758 chin-

* Prezentul studiu constituie prima parte a unei lucrări mai ample cu titlul de sus.

¹ Referitor la aceste probleme, vezi studiile noastre în *ActaMN*, XVII/1980 și XVIII/1981.

² Vezi mai pe larg Ludovic Vajda, *Capitalul străin în industria minieră și metalurgică a Transilvaniei (1867—1900)*, (în continuare: *Capitalul străin*), în *ActaMN*, IX/1972.

taie, față de 4 721 604, înregistrate în 1880, corespunzînd unei creșteri de poste 3 ori. Producția a constat din cărbune negru și cărbune brun.

Conform datelor statistice oficiale, producția de cărbune negru a fost de 3 100 819 chintale în 1880, pentru ca în 1900 să crească la 4 881 786 chintale, deci cu 57,4% mai mult ca înainte. În același timp, cantitatea menționată constituia cca. 32,3% din totalul producției de cărbune în Transilvania, față de proporția de 65,7% reprezentată de producția anului 1880. După 1867, extracția de cărbune negru din Banat și-a păstrat — pe baza producției obținute — timp de aproape trei decenii rolul conducerător în industria extractivă a cărbunelui în Transilvania; abia după 1894, ea a trebuit să se mulțumească cu locul secund, în urma exploatarilor de cărbune brun din Valea Jiului, care au înregistrat o evoluție rapidă.

Mineritul cărbunelui negru s-a concentrat aproape exclusiv asupra exploatarii zăcămintelor carbonifere bănățene. Caracteristica sa principală era strânsa interdependență cu S.T.E.G.-ul, care determina întreaga sa dezvoltare: atât proporțiile creșterii producției, cât și stabilitatea acesteia.

Tab. I

Producția de cărbune din Transilvania între 1880—1900

Anul	Cantitatea produsă în chintale		
	Cărbune negru	Cărbune brun	Total
1880	3 100 819	1 620 785	4 721 604
1881	3 520 262	1 986 922	5 507 184
1882	3 396 067	1 889 815	5 285 882
1883	3 767 291	1 986 400	5 753 691
1884	3 839 725	2 236 739	6 076 464
1885	4 049 050	2 716 142	6 765 192
1886	4 046 166	2 358 684	6 404 850
1887	3 387 449	2 398 472	5 785 921
1888	4 065 313	2 284 251	6 349 564
1889	4 495 765	2 479 203	6 974 968
1890	4 259 072	2 959 223	7 218 295
1891	4 357 848	3 053 599	7 411 447
1892	4 346 629	2 988 059	7 334 688
1893	4 293 896	3 936 698	8 230 594
1894	4 239 127	4 633 586	8 872 713
1895	4 257 001	6 030 939	10 287 940
1896	4 465 108	7 381 466	11 846 574
1897	3 981 595	7 036 686	11 018 281
1898	4 708 876	8 593 676	13 302 552
1899	4 776 662	8 550 295	13 326 957
1900	4 881 786	10 192 972	15 074 758

Întreprinderea Kaiserliche und Königliche Privilegierte Österreichische Staats-eisenbahn-Gesellschaft (prescurtat S.T.E.G.), aparținând aristocrației bancare austriece și franceze, își desfășura activitatea în perimetru celor mai extinse și imbelüşgute zăcăminte carbonifere: la Staierdorf-Anina, Doman și Secul, unde a creat vaste unități industriale, aflate la nivelul epocii în privința procedurilor de amplasare a minelor, cât și a dotării tehnico³. Producția medie anuală a întreprin-

³ Cf. Hantken Miksa, *Magyarország széntelepici és szénbányászata*, Budapest, 1878, p. 14—78; A Szabadalmazott Osztrák-Magyar Államvasutársaság magyarországi uradalmanak leírása, Budapest, 1891; Ion Păsărică, *Monografia uzinelor de fier și domeniul din Reșița...*, București, 1936, p. 39—42.

derii S.T.E.G. În anii 1881—1890 era de cca 3,4 milioane chintale, iar între 1891—1900 de 3,8 milioane chintale de cărbune, majoritatea fiind valorificată, și în perioada discutată, în cadrul proprietății de producție și transport. În anul 1900, producția S.T.E.G.-ului se ridică la 81,7% din totalul producției de cărbune negru a Transilvaniei. Drept urmare, S.T.E.G.-ul, cel mai caracteristic reprezentant a liniei evolutive a industriei miniere la finele secolului al XIX-lea — linie ce se datoră pe de o parte consolidării marilor întreprinderi industriale existente, iar pe de alta înființării unor întreprinderi noi cu capital masiv — a păstrat constant un grad ridicat de concentrare a producției de cărbune negru.

Tab. II

Producția de cărbune a S.T.E.G.-ului între 1880—1900

Anul	Producția în q	Anul	Producția în q
1880	2 795 790	1891	3 865 000
1881	3 021 250	1892	3 990 379
1882	2 936 770	1893	3 907 113
1883	3 278 910	1894	3 720 902
1884	3 338 820	1895	3 796 720
1885	3 545 410	1896	4 029 408
1886	3 561 430	1897	3 450 545
1887	2 944 350	1898	3 987 883
1888	3 574 930	1899	3 945 611
1889	3 956 680	1900	3 988 898
1890	3 866 370		

În afara de S.T.E.G., trebuie să menționăm întreprinderea vieneză Frații Guttmann, care exploata zăcămintele din imprejurimile localității Berzasca. Dacă în anul 1880 această întreprindere a produs cantitatea de 341 392 chintale, în 1900 cantitatea a crescut la 507 626 chintale, adică 10,4% din totalul producției de cărbune negru. De asemenea, trebuie amintită societatea anonimă cu capital englez The Danube Collieries and Minerals Compagny Limited, ce și-a propus o exploatare mai intensă a zăcămintelor situate în zona localității Hibenthal și rare, la finele veacului, fu înlocuită cu întreprinderea, de cointeresare austriacă, Uniunea Fabricilor de Ciment Beocin, scoșind la suprafață în anul 1900 cantitatea de 201 632 chintale cărbune negru, ce reprezenta 6,2% din totalul producției transilvănene.

Pe lîngă întreprinderile însărate, conscripțiile miniere de la sfîrșitul secolului mai menționează 14 întreprinderi bănațene, dar acestea desfășurau doar o activitate periodică, producția lor fiind neînsemnată, ba chiar unele figurau doar cu numele printre întreprinderile miniere⁴.

O clasificare contemporană arăta că, în afara Banatului, se mai extrăgea cărbune negru în zona Brașov, căci, pe baza analizelor din anii 1886, 1888 și 1907 efectuate de Institutul de geologie din Viena, cărburile din această zonă, cu capacitatea calorică de 4200-5435-5975, era calificat ca atare⁵.

În 1880, în cuprinsul bazinului minier din Vulcan și Cristian activau patru întreprinderi, și anume: Concordia Gewerkschaft, Steinkohlen Bergbau im Stein-

⁴ Referitor la mineritul carbonifer din Banat, vezi studiul nostru apărut în *Acta MN*, X/1973, p. 331—350.

⁵ Erich Jekelius, *Zăcămintele de cărbuni din România*, București, 1923, p. 20, 26.

eifen, Asociația minieră Fortuna și Steinkohlen Bergbau im Zeiden. Ultimele două și-au început producția încă în 1883, ea variind între cantitățile anuale mici de 50—100 chintale; nici Asociația minieră Fortuna — cu o producție anuală de 1000 chintale — nu și-a dus activitatea la Cristian decât pînă în 1884.

Domeniul minier ocupat de Concordia Gewerkschaft, proprietate a firmei Czell și Arzt, pe o suprafață de 3 248 380 m², se întindea în hotarul localităților Vulcan, Holbvă și Codlea⁶. Acest perimetru cuprindea un strat principal, cu grosimea de 2—5 m, și un strat de acoperiș, gros de 1—4 m, ambele fărăimițate în stocuri sau lentile, în urma falierii și fracturării zăcămîntului. Deși astfel exploatarea — cu ajutorul galeriilor — se făcea mai anevoieios, lipsa gazurilor contribuia la înlesnirea ei⁷.

Producția întreprinderii a fost în deceniul al nouălea de 71 548 chintale în medie, în deceniul următor crescînd la 83 387 chintale. Cărbunele exploatat era utilizat mai cu seamă în fabrica de cărămidă din Brașov, fabrica de hîrtie din Zărnești și în fabricile de țesătorie, spirt și bere ale proprietarilor, familia Czell.

Tab. III

Producția de cărbune a întreprinderii Concordia Gewerkschaft între 1880—1900

Anul	Producția în q	Anul	Producția în q
1880	30 000	1891	90 000
1881	30 000	1892	75 000
1882	53 000	1893	85 000
1883	90 000	1894	90 000
1884	60 000	1895	80 000
1885	74 800	1896	82 000
1886	96 000	1897	76 000
1887	85 000	1898	99 400
1888	75 000	1899	76 470
1889	70 000	1900	80 000
1890	81 680		

Trecînd la analiza exploatarilor de cărbune brun, constatăm că în 1900 a fost exploatată cantitatea de 10 192 972 chintale de cărbune brun, de 6,3 ori mai mult decît în 1880, cînd s-au extras 1 620 785 chintale. În schimb, dacă producția anuală medie înregistrată în anii 1881—1890 era de 2 268 554 chintale, media producției anuale între 1891—1900 a crescut la 6 239 798 chintale, aşadar, la aproape de trei ori mai mult, decît media anuală a deceniului anterior. Aceste date demonstrează și faptul că producția de cărbune brun a ajuns la dimensiunile unei industrii de anvergură numai pe lângă 1880, iar anii ultimului deceniu al secolului trecut vor aduce creșteri cantitative de proporții mai însemnante. De aici urmează că, în cadrul procesului de dezvoltare industrială discutat, semnificativă a fost nu atât cantitatea în sine a cărbunelui extras, cît, în primul rînd, ritmul dezvoltării, creșterea producției raportată la nivelul relativ scăzut din anii de sfîrșit ai dece-

⁶ Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitänatului minier Zlatna, 1988/1899.

⁷ Papp Károly, *A magyar birodalom vasérc- és kőszénkészlete*, Budapest, 1916, p. 226; Erich Jekelius, *op. cit.*, p. 21.

riului al optulea, o creștere productivă determinată de înviorarea generală a economiei la finele veacului trecut.

Exploatarea de cărbune brun s-a concentrat în zona carboniferă cea mai bogată din Transilvania, bazinul Văii Jiului, lungă de aproximativ 44 km (vest-est) și largă de 9—4 km, determinind mersul activității în întreaga ramură de producție.

Întreprindercea cea mai puternică aflată în bazinul de cărbune brun din Valea Jiului a rămas în continuare S.A. de Mine și Furnale din Brașov, activă încă din anul 1857. Întreprinderea și-a concentrat strădaniile în direcția extinderii căi mai pronunțate a domeniului ei minier — inițial aflat în zona Petroșani—Livezeni —, monopolizând în acest fel producția de cărbune din Valea Jiului. Dispunind de capital datorită societății bancare Wiener Bankverein, care și-a extins sfera de influență asupra întreprinderii puțin după înființarea acesteia⁸, S.A. de Mine și Furnale din Brașov a reușit să-și înfăptuiască în bună parte planul. Pe de o parte, prin obținerea de noi autorizații miniere, dimensiunile teritoriale au fost sporite de la 6,9 milioane m² în 1867 la 14,9 milioane m² în 1875 și 31,6 milioane m², deci mai mult de dublu față de 1875, pînă la sfîrșitul secolului⁹. Pe de altă parte, în anul 1879 întreprinderea a luat în antrepriză domeniul minier al statului, aflat pe un teritoriu de 24,1 milioane m²¹⁰. Dacă, în afară de perimetrele miniere ocupate, vom lua în considerare și teritoriul ce-i revine prin autorizațiile de prospecții libere, vom vedea că, din suprafața totală mai sus specificată a bazinului carbonifer al Văii Jiului, întreprinderea avea un domeniu lung de cca. 30 km și larg în medie de 5 km, în hotarul localităților Petroșani, Livezeni, Petrila, Iseroni, Vulcan, Lupeni și Uricari¹¹. În felul acesta, în Valea Jiului a apărut o întreprindere de exploatare a cărbunelui, proprietate a capitalului austriac, de proporții asemănătoare celor ale S.T.E.G.-ului: S.A. de Mine și Furnale din Brașov a dobândit o situație dominantă în mineritul transilvănean de cărbune brun, disponind, la începutul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, de 76,4% din totalul acestui minerit.

Pînă în anul 1879, cînd s-a încheiat actul de luare în antrepriză a minelor statului, producția de cărbune era concentrată în două mine. În Mina Est, cărbunele eraexploatat într-o galerie principală lungă de 1200 m și în trei galerii auxiliare, iar în Mina Vest producția se desfășura într-o galerie principală de 800 m, două galerii auxiliare și trei puțuri¹². Rezultatul: 781 087 chintale de cărbune. După luarea în antrepriză a minelor statului, numărul minelor a crescut cu încă trei: minele Deák, Lónyai și Zsijea. Tustrei făceau, pe lîngă exploatare subterană, și exploatare de suprafață. Pînă în 1885 au fost abordate un număr de 22 zăcăminte, cu grosimea între 1 și 38 m¹³. În 1884, s-au produs aici în total 1 893 722 chintale de cărbune. În 1892, numărul minelor active a sporit cu mina Aninoasa, însumind deci cinci mine¹⁴ (intrucît în 1883 a fost sistată exploatarea în Mina Est, iar galeria deschisă în 1885 în hotarul localității Petrila nu era exploa-

⁸ Arh. Stat. Deva, Arh. Inspectoratului geologic și minier Petroșani, 1196/1924.

⁹ Loc. cit., Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 454/1868; Az aradi kereskedelmi és iparkamara jelentése (în continuare: Raportul camerei de comerț Arad), 1877, p. 144; A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. petrosényi bányaműveinek rövid ismertetése (în continuare: A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt.), Petrozsény, 1906, p. 5—6.

¹⁰ BKL, 1903, vol. II, p. 138.

¹¹ Brassói Banya- és Kohó Részvény-egylet, Budapest, 1885, p. 6.

¹² Raportul camerei de comerț Arad, 1878, p. 104.

¹³ Bukovinszky A., A zsilvölgyi szénbányák és szénforgalom, Budapest, 1884, p. 14; Brassói Banya- és Kohó Részvény-egylet, Budapest, 1883, p. 6.

¹⁴ Raportul camerei de comerț Arad, 1891, p. 108—109.

tată, ci menținută numai din cauza dificultăților de transport și a calității mai slabe a cărbunelui). În acel an, se produceau 2 348 537 chintale de cărbune, de trei ori mai mult față de 1878.

În anul 1895, domeniul minier din Valea Jiului al S.A. de Mine și Furnale din Brașov și-a schimbat stăpînul. După 1890, în cadrul societății Wiener Bankverein s-a consolidat din ce în ce mai mult capitalul finanțier german. Întreprinderea de exploatare carboniferă cea mai mare din întreaga monarchie, S.A. de Mine de Cărbune din Salgötörján, făcea parte din sfera de interes a acestui capital. Pe baza unor atare relații, precum și cu scopul categoric de a izola extinderea capitalului francez în Transilvania, S.A. de Mine de Cărbune din Salgötörján a achiziționat cu suma de 3,5 milioane florini domeniul Societății din Brașov, asumându-și și antrepriza minelor de stat din Valea Jiului. În administrarea noii proprietare, întreprinderea, care avea numai în Valea Jiului un domeniu minier de aproape 56 milioane m², și-a mărit între 1895 și 1900 producția de la 2 998 160 chintale la 5 168 900 chintale, fără să mai continue exploatarea în perimetrul antreprizei statale¹⁵, urmărind să mențină cît mai ridicat nivelul prețului cărbunelui, la fiecare tonă înregistrându-se un beneficiu net de 1 coroană¹⁶.

A doua întreprindere din Valea Jiului cu mare capacitate productivă, S.A. Maghiara de Mine de Cărbune Uricani—Valea Jiului, a fost înființată de capitaliști francezi și austro-ungari, prin comasarea a mai multe întreprinderi fondate una după alta de pe la finele deceniului al șaptelea, dar neviabile. Capitaliștii francezi și austro-ungari, folosindu-se de construirea căii ferate Petroșani—Lupeni ai cărei acționari erau, luară în antrepriză domeniile asociațiilor miniere Blau Lázár și Transsylvania, fondind în februarie 1891 S.A. Maghiara de Mine de Cărbune Uricani—Valea Jiului. În 1890, o grupare de capitaliști francezi susținută de marea bancă franceză Crédit Lyonnais a obținut minele Societății de Mine de Cărbune din Jiu, înființată în 1873. La 31 decembrie 1891, cele două întreprinderi au fusionat¹⁷.

Domeniul minier al S.A. Maghiare de Mine de Cărbune Uricani—Valea Jiului se afla în partea de apus a bazinului Văii Jiului, în hotarul localităților Uricani, Vulcan, Bârbătești, Iseroni, Lupeni, Livezeni, Paroșeni, Coroști, ocupând o suprafață de 27,1 milioane m², la care s-au mai adăugat în 1895 360 000 m² prin achiziționarea minei Puj Zsigmond, nemaisocotind terenurile cu conținut carbonifer pe care se găseau 76 de prospecțiuni inchise¹⁸.

La început, producția se desfășura în Mina Nord și Mina Sud, ambele în hotarul localității Lupeni. Zăcăminte din culcuș ale Minei Nord au fost deschise și exploatație prin galeria Rafael, pornită în 1886. Mina Sud fiind exploatață prin galeria Arpád. Galeria Stefan, deschisă în 1894, avea ca scop, pe de o parte, efectuarea exploatarii zăcămintelor din culcuș ce nu erau intersectate de galeria Rafael, cu un abataj direcțional de cca 4 km, iar pe de altă parte, centralizarea lucrărilor de încărcare și transport. Cele cinci zăcăminte de cărbune pregătite în galeria Arpád erau deschise la subteran prin puțul Deák.

¹⁵ Ludovic Vajda, *Capitalul străin*, p. 239.

¹⁶ Sándor Vilmos, *Nagyipari fejlődés Magyarországon (1867—1900)*, Budapest, 1954, p. 409.

¹⁷ Ludovic Vajda, *Capitalul străin*, p. 237—238.

¹⁸ Raportul camerei de comerț Arad, 1895, p. 100; Déry Károly, *A magyar szénbányászat ismertetése*, Budapest, 1900, p. 221.

Până în 1900 au fost efectuate lucrări de deschidere în 9 zăcăminte de cărbune, cu lungimea totală de cca 1500 m și înălțimea de 200 m. Grosimea zăcămîntului principal varia între 18—64 m, iar cea a restului zăcămîntelor între 0,40—5 m¹⁹.

Producția întreprinderii a înregistrat o creștere rapidă. Dacă în anul 1892 se produceau numai 245 675 chintale de cărbune, opt ani mai tîrziu, în 1900, această cantitate creștea la aproape cu 12 ori mai mult, printr-o producție de 2 882 401 chintale de cărbune.

Cele două întreprinderi miniere mai sus menționate dădeau în 1900 nu mai puțin de 88,7% din producția de cărbune a Văii Jiului, absorbind, în procesul de concentrare a producției, mai multe întreprinderi mai mici. Restul de 11,3% se împărtea de asemenea între două întreprinderi: S.A. de Mine de Cărbune din Valea Jiului de Sus și Mina Victoria.

S.A. de Mine de Cărbune din Valea Jiului de Sus a luat ființă în 1895, din inițiativa inginerilor miniere Gerbert Carolus și Rotter József din Petroșani, prin preluarea terenurilor miniere aparținînd fostei Asociații Miniere Árpád—Terézia, înființată în 1859. Perimetrele asociației se aflau în nordul și apusul bazinului carbonifer al Văii Jiului, în hotarul localităților Vulcan și Jiu—Vaidci—Vulcan pe o suprafață de 2,8 milioane m², în schimb prospecțiunile închise ocupau cca 23,3 milioane m². Pînă la sfîrșitul secolului s-a lucrat numai pe perimetrele donate din Vulcan²⁰, unde în 1900 s-au scos 753 663 chintale de cărbune, față de 109 950 chintale produse în 1895, în ciuda faptului că „întreprinderea are multe de înfruntat din cauza dificultăților de transport”²¹.

Mina Victoria poseda o suprafață carboniferă de 263 913 m² în hotarul localităților Lupeni, Paroșeni și Vulcan, ca proprietate a lui Valentin Colîn din Craiova²². Între anii 1893 și 1896, aici au fost executate numai lucrări de prospecțuni și deschidere, care au făcut posibil ca în 1900 să se scoată la suprafață cantitatea de 267 550 chintale de cărbune.

Făcînd un bilanț al exploatarilor miniere în bazinul de cărbune brun al Văii Jiului la sfîrșitul secolului trecut, constatăm că, după 1867, pe lîngă cele 4 întreprinderi miniere înregistrate la autoritățile montanistice, au mai luat ființă în decenile următoare încă 12 întreprinderi mai mici sau mai mari, pentru ca, din toate acestea, în conscripțiile anului 1900 să figureze un număr de 5 întreprinderi (cele menționate + mina de cărbune a statului).

În zona dintre Munții Bihorului și Munții Metalici, în aria zăcămîntului carbonifer aflat de-a lungul rîului Crișul Repede, cuprînd teritoriul Derna—Brusărti—Borodul Mare—Popești, unde s-au făcut încă în deceniul al șaptelea încecări de incetănenire a unei activități miniere sistematice²³, mineritul a fost inceput la Borodul Mare în anul 1870, în cadrul unei întreprinderi miniere pe bază de asociere, de mai mici proporții, prin luare în antrepriză. Antreprenorul a săpat o galerie lungă de 374 m, iar pînă deschis de aici în adîncime a atins la 34 m stratul de cărbune, gros de 2,8 m. De aici s-a reușit, pînă în 1877, să se exploateze în total 83 630 chintale de cărbune. La acea dată, însă, o erupție de apă a dus la sistarea producției. Lipsind capitalul necesar, abia în anul 1900 a fost reluată

¹⁹ Krizkó Bohus, *Az Urikány-Zsilvölgyi Kőszénbánya lupényi telepe*, Budapest, 1902, p. 11—19.

²⁰ Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 1988/1899.

²¹ Loc. cit.; *Raportul camerei de comerț Arad*, 1895, p. 101.

²² Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 183/1899.

²³ Ludovic Vajda, *Incepîturile dezvoltării mineritului de cărbuni în Transilvania*, în *ActaMN*, I/1964, p. 412.

Tab. IV

Producția de cărbune în Valea Jiului între 1880—1900

Anul	S.A. de Mine și Furnale din Brașov	S.A. de Mine de Cărbune din Salgötar- ján	Asociația Minieră de Puj mond	Mina Cărbuni din Jiu	S.A. de Mine de Cărbune din Uricani- Valea Jiului	Asociația de Căr- bune din Vulcan	S.A. de Mine de Cărbune din Jiului de Sus	Mina Victoria	Total
	în chintale								
1880	1 365 465					—			1 365 465
1881	1 416 132		380			10 000			1 426 512
1882	1 466 800		275			32 900			1 499 975
1883	1 611 605		182			37 600			1 649 387
1884	1 893 722	1 200	23 397			64 600			1 982 919
1885	1 803 224		—	71 447		74 800			1 949 471
1886	1 984 224		756	66 223		59 300			2 110 503
1887	1 878 460			56 332		65 700			2 000 492
1888	1 927 359			60 472		64 000			2 051 831
1889	1 988 806			60 176		64 000			2 112 982
1890	2 284 874			58 897		71 200			2 414 971
1891	2 335 190			26 523		27 900			2 389 613
1892	2 348 567				245 675				2 594 242
1893	2 344 340				907 245				3 257 385
1894	2 420 072				1 207 615		5 800		3 627 687
1895	2 998 160				2 151 515	109 950	—		5 258 825
1896	3 727 426				2 307 217	447 192	—		6 481 835
1897	3 575 144				1 900 637	446 414	47 150		5 969 345
1898	4 233 168				2 310 812	552 471	192 900		7 289 351
1899	4 052 120				2 205 088	662 168	264 400		7 183 776
1900	5 168 900				2 882 401	753 663	267 550		9 072 514

activitatea, proprietar fiind întreprinzătorul vienez Bernhard Rosenfeld; pentru moment, se execuțau lucrări de explorări și deschideri²⁴.

În hotarul localităților Budoiu și Derna, S.A. Maghiară de Asfalt înființată în 1881 a ajuns în posesia unui teritoriu carbonifer de cca 2,1 milioane m². La început, cărbunele extras era utilizat exclusiv în propriile unități de producție pentru asfalt. Între timp, însă, în urma deschiderilor, s-a arătat utilă mărirea producției de cărbune — oscilând, pe la mijlocul ultimului deceniu al veacului trecut, între 103 000 și 120 000 chintale —, cu atât mai mult, cu cât transportul era asigurat prin construirea liniei ferate industriale de legătură cu calea ferată principală, iar consumul se garanta prin contracte pe termen lung încheiate cu S.A. de Industrie a Tîțeiului din Bihor—Sălaj, S.A. Națională a Industriei de Asfalt și mai multe întreprinderi industriale din județul Bihor. În cele din urmă, S.A. Maghiară de Asfalt a cedat mina de cărbune din Budoiu S.A. de Mine Carbonifere și Electricitate din Bihor, creată în 1900 și aflată în sfera de influență a întreprinderii germane A.G. für Montanindustrie și a Casei Naționale de Economii din Pesta²⁵.

²⁴ Hantken Miksa, *op. cit.*, p. 186; Déry Károly, *op. cit.*, p. 164—165.

²⁵ BKL, 1900, p. 188; *Magyar Compass*, 1901—1902, vol. II, p. 153.

Exploatarea cărbunelui în bazinul de cărbune brun al văii Crișului Alb este legată de activitatea întreprinderii de exploatare a aurului Rudaer Zwölf-Apostel Gewerkschaft. Pe la mijlocul deceniuului al nouălea, necesitățile de dezvoltare a mineritului aurifer al întreprinderii amintite au impus căutarea unei forțe motrice ieftine și continue. În acest fel s-a ajuns să se execute sistematic explorări și deschideri pe linia amintitelor aflorimente de cărbune din deceniul al șaptelea, la început pe un teritoriu de 406 047 m², asigurat prin contracte. Până în 1900, au fost deschise exploatari miniere mai mici în patru locuri, cu galerii lungi de 40—300 m. Prima dintre ele a fost mina Glück auf din Mesteacăn, unde abatajul a fost terminat în 1890. A urmat, a doua în ordine, mina Marta din Tebea. Aici se efectua exploatare de cărbune dintr-un zăcămînt gros de 3—3,5 m, furnizînd concasoarelor întreprinderii cantitatea maximă de cărbune. Concomitent cu această mină s-a deschis în Valea Mare din Tebea mina Baltoca, ce mergea pe urmele unui alt afloriment al zăcămîntului principal, exploatîndu-se aici cărbune dintr-un strat gros de 4 m. Cea de a patra mină a fost aceea de la Baia de Criș, deschisă la mijlocul ultimului deceniu²⁶.

Această întreprindere cu sediul la Brad arăta următoarele despre însemnatatea sursei ieftine și continue de energie, produsă în unitățile proprii auxiliare și servind obținerii aurului: „În înflorirea, dezvoltarea actuală a mineritului nostru aurifer, un rol deloc de subapreciat revine zăcămintelor de lignit de calitate mijlocie aflate în apropierea noastră. Până cînd, în mijinile proprietarilor vechi, mineritul nostru aurifer a rămas la nivel de mică industrie, pentru concasarea celor 5—6000 de tone de minereu pe an erau suficiente roți hidraulice rudimentare actionate de debitul Crișului Alb, a cărei cantitate varia după anotimp. Cea dintîi condiție de bază a dezvoltării întreprinderii, prima problemă de soluționat, a fost aceea de a se procura forța motrice”²⁷.

Tab. V

Producția de cărbune a întreprinderii Rudaer Zwölf-Apostel Gewerkschaft între 1890—1900

Anul	Producția în q	Anul	Producția în q
1890	13 685	1896	22 325
1891	—	1897	10 960
1892	22 024	1898	26 810
1893	19 899	1899	24 710
1894	—	1900	42 197
1895	24 846		

Exploatarea industrială a zăcămintelor carbonifere ale Văii Almașului a început în 1880 în hotarul localităților Aghires, Ticu, Arghișu, Dincu și Băgara. În acel an, întreprinzătorul Sigmund Lajos din Cluj, fondator de mai tîrziu al firmei de alcool și morărit Frații Sigmund, a luat în proprietate o parte din teritoriul amintit, cca 2,1 milioane m², sub formă de perimetre miniere și prospecțiuni închise. Exploatarea mai veche, primitivă, începută la Aghires, prin puțurile Andor și Fortuna, și continuată pînă în 1883 a fost transformată în exploa-

²⁶ Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 1006/1899; BKL, 1904, vol. II, p. 5—7.

²⁷ BKL, 1904, vol. II, p. 5—7.

tare pe galerii. În același timp au fost deschise mine mai mici: Szolcsán, Bine-cuvântarea lui dumnezeu veche și nouă la Aghireș, iar la Tieu minele Acațiu și Dezideriu²⁸. Creșterea producției — aflată pînă în 1891 în antrepriza lui Ivánits Lajos — era frinată de lipsa de sistematizare a activității miniere, puținătatea consumului în zona înconjurătoare și lipsa, respectiv neorganizarea mijloacelor de transport.

După 1880, în afară de mai multe proprietăți mărunte, pe teritoriul carbonifer din Valea Almașului își desfășurau activitatea încă patru întreprinderi miniere mai mari. Mina Francisc și Iosif din Tieu a început să producă tot în anul 1880, în hotarul localităților Aghireș, Tieu și Dincu, proprietari fiind comercianții clujeni Székely Antal și Nagy Zsigmond, cărora li s-a asociat în 1881 Molnár Benedek. Pe la mijlocul deceniu-lui 9, se afla în proprietatea capitalistului Reismann Mór din Oradea, care, în 1886, a dat-o în antrepriză, dar la scurt timp a reziliat contractul²⁹. Față de producția de cărbune cantitativ neînsemnată înregistrată la începutul celui de al nouălea deceniu, în anul 1892 mina figura cu cantitatea de 100 000 chintale în evidențele camerei de comerț și industrie din Cluj.

O altă întreprindere mai de seamă a fost mina Alexa a lui Kohn Salamon Elek la Dincu, mină care a început să funcționeze în 1884.

Despre activitatea minei Stefania din Aghireș se face pentru prima oară mențiune în 1883. Pînă în 1887, proprietar este un întreprinzător din Debrecén, pentru ca la acea dată mină să fie înregistrată la tribunalul firmelor sociale sub deosebirea Prima Întreprindere de Exploatare a Cărbunelui din Aghireș³⁰.

Mina Iléana a început producția în anul 1890.

Caracterul divizat al activității miniere, fără împărțirea domeniului carbonifer între mai mulți întreprinzători, pe lîngă faptul că a generat veșnice conflicte de proprietate, a influențat și dezvoltarea mineritului, încetinindu-i ritmul. Aceasta reiese cu prisosință din succesiunea rezultatelor de producție, grupate pe întreprinderi (v. tabelul VI).

La sfîrșitul anului 1893 începe centralizarea mineritului carbonifer de la Aghireș—Tieu în mină întreprinderii Frații Sigmond. Ea și-a extins proprietățile mai întîi asupra mirelor de cărbune ale lui Reismann Mór. Prin comasarea terenurilor miniere și a prospecțiunilor închise, Frații Sigmond dețineau un domeniu cu conținut de cărbune brun lung de 20 km și lat de 10 km³¹. Angrenarea noilor deschideri și abataje, împreună cu modernizarea utilajului tehnic, precum și cu largirea pieții de consum, toate acestea s-au concretizat și în rezultatele productive, care la sfîrșitul secolului au atins 140—180 000 chintale.

Mineritul zonei Aghireș—Tieu, la fel ca industria carboniferă din alte zone, nu a scăpat atenției capitalului străin. Astfel s-a ajuns în 1897 la tratative între întreprinderea Frații Sigmond și o societate belgiană, „în vederea înființării unei întreprinderi miniere așezate pe baze mai ample.” În cele din urmă, tratativele au dus la trecerea, în 1900, a mirelor de cărbune din împrejurimile Aghireșului în

²⁸ Raportul camerei de comerț Cluj, 1883—1885, p. 195; Koch Antal, Az erdélyi-résszi medence harmadkori képződményei, în A m. kir. Földtani-Egyet. Évkönyve, vol. X, p. 323—325.

²⁹ Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 4151/1881; 712/1882; 965/1888.

³⁰ Loc. cit., 5855/1892.

³¹ Loc. cit., 1988/1899.

Tab. VI

Producția de cărbune din Valea Almașului între 1880—1900

Anul	Mina Irații Sigmund	Mina Francisc și Iosif	Mina lui Kohn Salamon	Mina Stefania	Mina Ileana	Total
în chintale						
1880	4 100	4 100				8 200
1881	21 800	—				21 800
1882	32 400	—				32 400
1883	41 300	1 200		10 000		52 500
1884	50 400	2 400	20 000	10 000		82 800
1885	67 000	1 000	10 000	15 000		93 000
1886	26 900	—	900	10 000		37 800
1887	21 500	—	1 000	20 000		42 500
1888	15 000	—	—	5 000		20 000
1889	30 000	—	20 000	10 000		60 000
1890	1 200	—	—	20 000	1 100	22 300
1891	47 600	—	10 000	15 000	3 000	75 600
1892	82 437	100 000	7 000		2 000	191 437
1893	132 800		6 000		4 000	142 800
1894	113 500		—			113 500
1895	81 600		3 500		5 000	90 100
1896	74 600				800	75 400
1897	112 600				1 500	114 100
1898	180 415					180 415
1899	170 519					170 519
1900	139 588					139 588

proprietatea firmei Société belgo-hongroise de carbônnages, ce fusese înființată încă în 1892 la Bruxelles cu un capital inițial de 5,4 milioane franci³².

În bazinul carbonifer al Baraoltului, din anul 1872 și-a început activitatea mina de cărbune din Căpeni, una din foarte puținele întreprinderi miniere create prin unificarea pe bază de societate anonimă a capitalului autohton. În 1882, întreprinderea luă denumirea de S.A. Asociația Minieră din Pădurime. Până la desființarea sa în 1920, ea și-a păstrat caracterul inițial, rămânind o întreprindere de proprietari funciari.

Ultimele două decenii ale secolului trecut au constituit perioada de puncte a bazelor mineritului carbonifer la Căpeni, prin încheierea modalităților de exploatare și organizarea pieței cărbunelui extras³³. Întreprinderea a atins o dezvoltare remarcabilă pe baza trainică, devenind cea mai mare unitate minieră din Secuime. La sfârșitul secolului, întreprinderea era reprezentată cu cca 93,6% în producția de cărbune a zonei, la care au mai contribuit minele din Borsec, Ilieni, Sfântu Gheorghe și Hăghig. În ansamblul exploatarii cărbunelui brun transilvănean, întreprinderea a urmat imediat după minele din Valea Jiului, măcar că acestea produceau în ultimii ani ai secolului cu cca. 18 ori mai mult decât ea.

³² Referitor la exploatarea cărbunilor din Valea Almașului, vezi mai pe larg lucrarea noastră intitulată *Mineritul în județul Cluj între anii 1848—1918, în Industria minieră a județului Cluj*, 1972, p. 79—85.

³³ Cf. Kisgyörgy Zoltán — Dr. Vajda Lajos, *Mina Căpeni 1872—1972*, St. Gheorghe, 1972, p. 20—58.

Tab. VII

Producția minci Căpeni între 1880—1900

Anul	Producția în q	Anul	Producția în q
1880	238 720	1891	504 005
1881	417 270	1892	349 428
1882	291 305	1893	383 433
1883	221 595	1894	545 855
1884	278 580	1895	445 643
1885	446 230	1896	457 876
1886	405 850	1897	437 522
1887	244 080	1898	401 100
1888	213 545	1899	481 100
1889	274 290	1900	499 100
1890	462 056		

Pe lîngă zăcăminte de la Căpeni, în același bazin carbonifer al Baraoltului s-a demarat producția de cărbune numai la Hăghig, și anume în anii ultimului deceniu al secolului, pe teritoriul minier cu suprafață de 360 931 m² al contelui Nemes János, declarat donație minieră încă în anul 1871. Lucrările se mărgineau însă la o arie restrinsă și au înregistrat doar palide rezultate: pentru anul 1893 avem informații despre o producție de 2000 chintale, iar pentru 1895 despre 1000 chintale de cărbune.

Mina Csiklon, aflată în hotarul orașului Sfântu Gheorghe, era exploatață în anii '80 de directorul minei Căpeni, Greguss János, ca proprietate a sa personală. Rezultatele obținute au fost de 989 chintale în 1882, 1715 chintale în 1883 și — în condiții de exploatare mai intensă — 3000 chintale în 1884. În curând, însă, și noul proprietar, cunosător al muncii miniere, a trebuit să-și dea seama de lipsa de perspectivă a încercărilor sale, din cauza extremității mărginirii a posibilităților de valorificare, văzînd că nu există condiții pentru o activitate de mai mare anvergură. Activitatea minieră s-a desfășurat mai întii cu 400 chintale producție anuală, iar din 1888 cu abia 200 chintale, pentru ca în 1894 ea să și inceteze complet³⁴.

Nici mina de cărbune din Ilieni nu a reușit să obțină rezultate notabile, lipsindu-i un debușeu pe măsură. Activitatea ei se caracteriza mai degrabă prin accidental, de unde mari diferențe de nivel în producțiile obținute. Stagnarea temporară a producției din anii de început ai deceniului al nouălea fu urmată în 1884 de reinceperea acesteia, cu 4000 chintale produse, culminând cu 6000 chintale în anul 1886 și, apoi, un regres la nivelul a 1000—2000 chintale pe an. O nouă culminăție interveni în anii 1892—1893, cu rezultate productive de 6000, respectiv 8000 de chintale, după care a urmat un nou regres cu rezultate între 1142 și 2000 chintale.

În bazinul Gurghiului erau cunoscute trei zone de zăcăminte carbonifere: cel de la Ditrău, cel de la Bilbor și cel de la Borsec. Dintre acestea, însă, numai la Borsec au fost incepute extracțiile sistematice, auxiliile ale fabricii de sticlă, înlocuind combustia cu lemn prin cea cu cărbune, producția aceasta fiind cerută de necesitățile mai mari pentru sticle de apă minerală. Mineritul carbonifer propriu-zis a inceput în 1880, mai întii numai de-a lungul aflorimentelor, pe parcursul

³⁴ Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 510/1880; Papp Károly, op. cit., p. 906, 908.

acestora înspre adâncime, „fără cunoștințe de specialitate și negindindu-se la viitor“. Acest mod de exploatare a fost înlocuit abia în 1895 prin adâncirea de puțuri și galerii³⁵.

Tab. VIII

Producția minei Borsec între 1880—1900

Anul	Producția în q	Anul	Producția în q
1880	2 000	1891	51 381
1881	12 962	1892	36 102
1882	48 120	1893	32 800
1883	41 289	1894	31 750
1884	30 500	1895	40 000
1885	35 000	1896	30 000
1886	45 000	1897	31 000
1887	50 500	1898	30 000
1888	38 672	1899	30 000
1889	50 000	1900	20 000
1890	43 000		

Întreprinderile mai sus menționate dădeau în 1900 cca. 95,3% din producția de cărbune brun a Transilvaniei, restul fiind datorat minelor de cărbune brun bănătene. Dacă urmărim creșterea producției la aceste mine, constatăm că ea înainta în ritm rapid: față de 112 chintale obținute în 1868, în 1900 era de 474 350 chintale. Dacă, însă, luăm ca bază de apreciere cantitățile, reiese că acestea constituiau abia 9% din totalul producției de cărbune bănătene. În acest fel, exploatarea cărbunelui brun nu s-a putut ridica la un nivel mai însemnat nici în cadrul industriei carbonifere în Banat³⁶.

Cu toate că industria minieră carboniferă din Transilvania a înregistrat o certă dezvoltare, ea nu a fost lipsită de obstacole. Dezvoltarea a fost frinată de numeroase împrejurări și de mulți factori. Nu putem insista aici asupra tuturor acestora, dar trebuie să menționăm măcar factorii de frinare cei mai puternici.

Evoluția producției de cărbune era strins legată de posibilitățile valorificării acestei producții. După aprecierea contemporanilor, în anii de după 1880 consumul cărbunelui mineral în Transilvania era încă deosebit de restrins, din cauza, pe de o parte, a concurenței lemnelor de foc, pe de alta a lipsei marii industrii mecanizate. Cărbunele era primit cu reticențe nu numai privind utilizarea în cadrul gospodăriilor populației, ci și în folosirea de către întreprinderi. Cărbunele mineral nu a putut suplini cu totul lemnale de foc nici măcar în activitatea întreprinderilor mai mari și a căilor ferate. Astfel, liniile ferate Arad—Valea Crișului și Arad—Cenad utilizau la începutul deceniului al nouălea exclusiv încălzirea cu lemn. În orașele ce contau ca făcind parte din sfera de consum a cărbunelui Văii Jiului, fabricile de postav și piele, vărăriile și, în zonele mai împădurite, chiar fabricile de spirt mențineau în continuare lemnale de foc drept combustibil. Mare parte din întreprinderile metalurgice utilizau în virtutea tradiției numai cărbunele de lemn

³⁵ Vitos Mózes, *Csíkmegyei Füzetek*, Csíkszereda, p. 295—297, 299.

³⁶ Vezi mai pe larg studiul nostru apărut în *ActaMN*, X/1973.

pentru încălzire. Numai întreprinderea metalurgică din Călan făcea excepție; furalele acesteia topeau minercul de fier utilizând cărbune din Valea Jiului³⁷.

După cum am mai menționat, la mijlocul deceniului al nouălea s-a declansat o nouă criză de supraproducție. Nici industria minieră carboniferă nu s-a putut sustrage influenței negative a acesteia, mai ales că ea a intrat în eclipsă într-o perioadă concomitent cu adâncirea crizei de supraproducție în agricultură și cu izbucnirea războiului vamal între monarchia austro-ungară și România. „Anul 1883 trebuie să-l socotim sub aspect economic ca unul din cei mai nefericiti ani ai întregii perioade mai recente — arăta camera de comerț și industrie din Arad —. Stagnarea... a devenit atât de generală, încit nu exista tărîm de viață economică să se fi putut libera de sub înrăurirea ei. Examinind circulația, atât în privința materiilor prime, cit și în cea a articolelor industriale sau a întreprinderilor de transport și a instituțiilor financiare, întâlnim peste tot apăsarea depresiunii apărute cu forță elementară și continuată fără încetare, cu o tenace rezistență”³⁸.

O trecere în revistă a evoluției producției globale în mineritul carbonifer transilvănean reliefază faptul că aici criza a avut loc în anii 1886—1888. Față de producția de 6 765 192 chintale de cărbune în 1885, în anul următor 1886 s-a extras mai puțin cu 360 342 chintale, în 1887 cu 979 271 chintale, iar în 1888 cu 415 628 chintale. O înviorare se arată în 1889, prin rezultatul anual de 6 974 968 chintale de cărbune. Influența crizei în sensul frânrării producției nu s-a exercitat însă pe întreaga industrie carboniferă cu aceeași pondere. Astfel, în domeniul exploatației de cărbune negru criza s-a mărginit la anul 1887, cind s-a produs mai puțin cu 14,4%, respectiv cu 661 601 chintale, decât în 1885. În schimb, în exploatarea cărbunelui brun criza s-a prelungit pe o perioadă de patru ani, ducind la o scădere a producției de 15,9—8,7%; de pildă, în 1886 s-a produs mai puțin cu 357 458 chintale, iar în 1888 mai puțin cu 431 891 chintale, decât în 1885.

Accentuarea mai puternică decât era obișnuit a crizei în exploatarea cărbunelui brun era strîns legată de îngustarea pieței de cărbune din România veche, în urma izbucnirii războiului vamal în 1882 și, în consecință, a suspendării reînnoirii contractului comercial expirat în 1886, contract ce asigura, printre altele, exportul nevămuit al cărbunelui mineral.

Tab. IX

Indicii producției de cărbune între 1885—1890

Anul	Indicii producției totale	Din care indicii producției de	
		cărbune negru	cărbune brun
1885	100,0	100,0	100,0
1886	94,7	99,9	86,8
1887	85,6	83,7	88,3
1888	93,9	100,4	84,1
1889	103,1	111,0	91,3
1890	106,7	105,2	106,7

³⁷ Raportul camerei de comerț Arad, 1877, p. 144; Bukovinszky A., op. cit., p. 34—38.

³⁸ Raportul camerei de comerț Arad, 1885, p. 1.

Menținerea de legături comerciale avantajoase stătea în interesul deosebit mai ales al celor două bazine carbonifere cele mai mari ale Transilvaniei, cel al Văii Jiului și cel al Baraoltului. O proporție de 7,7% din cărbunele comercializat în 1881–82 de S.A. de Mine și Furnale din Brașov era exportată în România, iar cu un an mai tîrziu, în 1882–83, această proporție creștea la 11,1%. Încă în 1885, a opta parte din totalul cărbunelui comercializat lua calea României, desigur camera de comerț și industrie din Arad nota deja că „recenta întorsătură în relațiile vamale existente o periclitează în mare măsură [e vorba de comercializarea cărbunelui, n.n.]”³⁹. În raportul trimis căpitănatului minier al Zlatnei pe anul 1887, întreprinderea menționează că „producția mai mică cu 105 760 chintale se datează relațiilor vamale dezavantajoase cu România”⁴⁰. În 1885, Asociația Minieră de Cărbune din Jiu vindea în România 75,8% din totalul cărbunelui său comercializat, proporție care însă, din cauza tarifelor vamale ridicate introduse în anul următor, a scăzut la 59,62%, în 1888 la 55%, iar în 1890 la 24,1%, reprezentând aproape a patra parte din cantitatea vîndută în 1885. Începînd cu anul 1880, printre cumpărătorii cărbunelui produs de S.A. Asociația Minieră din Pădurime regăsim mai multe întreprinderi bucureștene; de asemenea, întreprinderea avea contract pentru vinzare de cărbune și cu căile ferate din România, cantitatea contractată fiind de 25 000 chintale lunar⁴¹. În 1881, ea vindea în România 221 000 chintale de cărbune, cantitate ce scăzu apoi variind între 22 880 și 11 120 chintale și ajungînd abia în 1888 la 73 000 chintale; consumatorii constau în bună măsură din fabrici bucureștene. După 1890 însă, întreprinderea își sisteză complet transporturile de cărbune în România. Prin urmare, și mineritul carbonifer de la Căpeni s-a resimțit de pe urma consecințelor nefaste ale războiului vamal. Între anii 1887 și 1889, producția întreprinderii a scăzut, temporar, cu peste 60%. „Regresul enorm al producției noastre de cărbune este urmarea războiului vamal cu România, nu atît ca urmare directă, cît mai ales indirectă — se arată în raportul trimis de conducerea minei în anul 1888 către căpitănatul minier din Zlatna —. Față de anii anterioiri am transportat în România cu 10 000 chintale mai puțin, dar în urma războiului vamal a avut mult de suferit industria alcoolului și a morilor de aici, ramuri industriale care erau cele mai importante consumatoare ale cărbunelui nostru”⁴².

Spre sfîrșitul deceniului penultim al secolului trecut, cercurile intereseate în întreținerea unor relații comerciale bilaterale anterior armonioase, și anume reprezentanții burgheziei industriale și comerciale, se pronunțau din ce în ce mai frecvent pentru încheierea războiului vamal. După cum aprecia camera de comerț și industrie din Cluj, acesta „a cauzat ambelor părți mii de răni”; se exprima doleanța că „să se încheie cît mai degrabă un tratat vamal și comercial reciproc echitabil cu România”, avînd în vedere că între cele două „s-au dezvoltat de secole atît de strînse legături economice”⁴³. Camera de comerț și industrie din Brașov făcea declarații asemănătoare: „... sîntem datori a arăta că în cordata situație de politică comercială cu România apasă greu ca plumbul peste industria mică și mare a districtului nostru... Prin urmare, camera consideră de datoria sa să declare că

³⁹ Idem, 1885, p. 118.

⁴⁰ Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 1420/1888.

⁴¹ Arh. Stat. Sf. Gheorghe, Arh. familiei Apor, pachet 26/2, f. 109.

⁴² Arh. Stat. Deva, Arh. Căpitănatului minier Zlatna, 747/1888.

⁴³ Raportul camerei de comerț Cluj, 1888–1889, p. 12.

reglementarea căt mai grabnică a relațiilor comerciale cu România constituie o chestiune vitală de prim ordin pentru industria și comerțul nostru"⁴⁴.

În sfîrșit, în iulie 1891, prin suspendarea măsurilor prohiționiste în vigoare timp de cinci ani, iar apoi în 1893, printr-un nou tratat comercial, au fost reglementate relațiile comerciale reciproce. Întreprinderile de exploatare carboniferă din Transilvania nu au mai fost însă în stare să-și recucerească vechea poziție pe piața românească a cărbunelui, în condițiile concurenței cu cărbunele mai ieftin englez și silezian. În 1893, România a importat 3,4 milioane chintale de cărbune, iar în 1894 4 milioane chintale în total, cantitate din care Ungariei și Transilvaniei le revineau 167 202 chintale (4,9% din total) în 1893, respectiv 203 062 chintale (3,1% din total) în 1894. „Acest export redus nu ne surprinde nici măcar în condițiile situației geografice favorabile de care beneficiem — arăta revista *Bányászati és Kohászati Lapok* —, încât nu numai că noi însine nu puțem produce suficient de mult, dar și tarifele noastre de transport al cărbunelui sunt prea ridicate, astfel încât transportul cărbunelui din Petroșani pînă la Predeal nu costă mai puțin, decît din Anglia pînă la Brăila sau Galați, ba chiar transportul cărbunelui din Petroșani pînă la București e și mai costisitor decît cel al cărbunelui englez, pentru că producția cărbunelui englez este mai ieftină, astfel că, datorită prețului său mai redus, poate domina piața românească"⁴⁵.

Prețurile cărbunelui au evoluat și ele în funcție de mai mulți factori. Trebuie accentuat că, dacă, pe de o parte, capitalul străin, prin investiții și inovații tehnice, a contribuit la dezvoltarea mijloacelor de producție în mineritul cărbunelui, pe de alta, însă — în interesul de a obține un profit căt mai ridicat —, a manifestat și tendința de a mări producția de cărbune în mod inadecvat față de necesitățile existente. Capitaliștii străini care au pus mîna pe zăcăminte de cărbune din Transilvania căutau să asigure un preț monopolistic al cărbunelui; astfel, Banca Maghiară de Credit, luând în arendă în 1898 întreprinderea minieră a S.A. de Mine de Cărbune din Uricani—Valea Jiului, a mărit cu 4 florini prețul, în posida scăderii consumului de cărbune datorită iernii blînde⁴⁶. Exploatarea minelor de cărbune fu subordonată acestui scop, iar, dacă interesele lor o cereau, preferau să limiteze producția, decît să accepte o scădere a prețurilor. Capitaliștii străini dispuneau de condiții obiective pentru toate acestea. Pe de o parte, cca. 14 milioane de chintale, adică 93,3% din totalul producției de cărbune a Transilvaniei în anul 1900, provineau din minele aflate în proprietatea capitalului străin. Pe de alta, menținerea prețurilor ridicate era garantată prin cartelul cărbunelui, înființat la sfîrșitul secolului, și din care, dintre întreprinderile transilvânenre, făceau parte S.A. de Mine de Cărbune din Salgötárján și S. A. Maghiară de Mine de Cărbune din Uricani—Valea Jiului⁴⁷, cele două întreprinderi care dădeau 78,9% din producția de cărbune brun. Cartelul „a hotărît să nu efectueze deschideri noi și minciu să nu-și mărească producția pînă ce nu va avea loc o creștere corespunzătoare a cererii“. S-a enunțat și ca fiecare întreprindere „să poată vinde cota ce i s-a repartizat la prețurile și în condițiile pe care ea le socotește adecvate scopurilor sale“. Cu alte cuvinte, nu era vorba despre un cartel de prețuri, ci de „reglementarea producției și vînzării“, dar cu condiția ca „întreprinderile să nu-și răpească reciproc clienții prin oferte avantajoase de prețuri“⁴⁸.

⁴⁴ *Raportul camerei de comerț Brașov*, 1889, p. VI—VII.

⁴⁵ *BKL*, 1896, p. 54.

⁴⁶ *Idem*, 1898, p. 65.

⁴⁷ *Magyar Pénzügy*, 14 septembrie 1899, p. 9.

⁴⁸ *BKL*, 1898, p. 126; 1899, p. 383.

Examinind datele tehnice legate de exploatarea cărbunelui, vom vedea că, în ciuda unor rezultate notabile, acest sector se caracteriza în general prin rămînerie în urmă față de nivelul epocii. Progresele cele mai rapide s-au înregistrat mai degrabă pe tărîmul transporturilor miniere subterane și la suprafață, ceea ce se reflectă în creșterea lungimii liniilor de transport, însemnata scădere a proporției liniilor vechi, primitive, de lemn față de cele de fier, înmulțirea numărului mijloacelor de transport și schimbările lor calitative în urma apariției și înmulțirii mașinilor cu aburi, dar deja însotite și de apariția motoarelor electrice. De exemplu, conscripțiile din anul 1896 găseau 32 mașini de transport în minele de cărbune, 29 fiind mașini cu aburi, iar 3 motoare electrice. Totodată sunt menționate 16 instalații de evacuare a apei, 45,4% din ele mai fiind însă acționate cu ajutorul forței de lucru manuale⁴⁹.

Cele mai evoluate unități transilvănenе, din punct de vedere al nivelului tehnic, erau minele de cărbune ale S.T.E.G.-ului, care făceau parte din rîndul întreprinderilor fruntașe chiar pe planul întregii monarhii⁵⁰.

In privința utilării tehnice, locul al doilea era ocupat de S.A. Maghiară de Mine de Cărbune din Uricani—Valea Jiului, având forță instalată de 1771 cai-putere. Trăsătura specifică a acestei instalații era faptul că, dacă energia bazată pe forță aburilor era de numai 590 cai-putere, instalația electrică însuși în total o capacitate de 1181 cai-putere. Aceasta din urmă fusese construită în 1897, randamentul ei total fiind de 420 kW instalații⁵¹.

Centrala electrică deservea cinci unități productive: 1. Mina Sud, 2. activitatea galeriei Stefan, a Minei Nord-Est și a Minei Nord-Vest, 3. coșcăria, 4. spălătoria de cărbune și 5. unitățile de la suprafață, de care aparțineau sortatoarele de cărbune, atelierele, aprovizionarea de apă, stația de iluminare ș.a.

Abatajul cărbunelui se execuța cu forță manuală, utilizându-se unele tradiționale și numai două perforatoare electrice cu forță motrice totală de 1 cal-putere. Transportul cărbunelui se făcea parțial cu forță manuală, parțial cu cai, cel mai adesea însă cu tractiune mecanică. Forța manuală se întrebuița acolo, unde în decurs de un schimb de lucru trebuia transportată o cantitate ce nu depășea 1 tonă/km. Tractiunea cu cai se efectua cu ajutorul a 22 animale. Cea mai extinsă instalație mecanică de transport era calea ferată electrică, pe o linie lungă de 2850 m, dispunind de 4 locomotive. Producția de cărbune a Minei Nord-Est, precum și Nord-Vest era transportată în sortatorul de nord cu un funicular lung de 2200 m. Calea de transport a Puțului de Sud utiliza și ea forță motrice electrică. Aerisirea minelor era asigurată mai cu seamă prin curenți de aer naturali, iar acolo unde acest mod de aerisire s-a arătat insuficient, mașinile de aerisire erau acționate cu forță manuală sau electrică. Sortatoarele de cărbune, trei la număr, lucrau și ele cu forță electrică. Ele livrau pieții opt soiuri de cărbune⁵².

La S.A. de Mine de Cărbune din Salgôtarján, prima mașină de extracție cu aburi, acționată cu 60 cai-putere, a fost pusă în aplicare în anul 1872. La sfîrșitul secolului, întreprinderea avea 24 de mașini cu aburi instalate, cu randamentul de 823 cai-putere. Energia electrică a început să fie utilizată în anul 1894, cînd a fost instalat primul dinam de 10 kW al stației centrale electrice, căruia i s-a alăturat în 1898 încă un dinam, cu randamentul de 24 kW. Instalația electrică a

⁴⁹ *Idem*, 1897, p. 253.

⁵⁰ Vezi mai pe larg studiul nostru apărut în *ActaMN*, X/1974, p. 336—339.

⁵¹ *BKL*, 1904, vol. II, p. 173—174.

⁵² *Idem*, p. 88—100.

întreprinderii avea capacitatea totală de 317 cai-putere, astfel capacitatea energetică totală a întreprinderii era de 1140 cai-putere.

Exploatarea cărbunelui în unitățile din Valea Jiului aparținând S.A. de Mine de cărbune din Salgótarján, repartizată — conform schemei de activitate închegate pînă la sfîrșitul secolului — în trei districte: cel al Minci Deák, cel al Minei Vest și cel din Aninoasa, se caracteriza, pe lîngă mecanizarea transportului prin puț, a evacuării apoi și a aerisirii, prin abataj manual, precum și prin transportul minier cu forță manuală și cu cai. Pînă și transportul cu cai era introdus numai în districtul Minei Vest, pe o lungime de 4 km; în restul lungimii, de cca. 10 km, la fel ca pe lungimea totală de 26,6 km a districtului Minei Deák și cea de 10,3 km a districtului din Aninoasa — lungimi formate din liniile de transport pe nenumăratele nivele ale fiecărei mine în parte —, transporturile erau executate de vagonetari. Transporturile la suprafață, pînă la cele trei încărcătoare de cărbune, se executa cu ajutorul a 5 locomotive cu aburi, pe o distanță de 26,8 km de cale ferată⁵³.

La celelalte întreprinderi de exploatare a cărbunelui, numărul și randamentul în cai-putere al instalațiilor mecanice utilizate — exceptie făcind întreprinderea Fruții Guttman, unde găsim instalație de aburi cu cca. 640 cai-putere — erau în general puțin însemnate, variind între capacitați de 40—80 cai-putere.

În concluzie, se poate constata că, la finele veacului al XIX-lea, instalațiile mecanice ale mineritului carbonifer transilvănean utilizau — după calcule aproximative — cca. 7000 cai-putere forță motrice. Față de cantitatea de cai-putere din anul 1863, ultimul pentru care dispunem de date comparative, dezvoltarea înregistrată este de vaste proporții, depășind cu de peste 40,5 ori cantitatea de cai-putere utilizată în mineritul carbonifer transilvănean al vremii. Această comparație nu oglindește însă nivelul general — și nu cel valabil în cele mai mari întreprinderi — al mecanizării explotărilor de cărbune. Comparind cantitatea de cai-putere cu numărul muncitorilor angajați în explotările de cărbune, constatăm că, de cap de muncitor, revineau 0,67 cai-putere, ceea ce — calculat în funcție de cantitatea de cai-putere pe cap de muncitor — însemență că, în general, mecanizarea mineritului carbonifer transilvănean se afla la un grad scăzut.

În asemenea imprejurări, rămînerea în urmă a tehnicii, manifestată mai cu seamă în domeniul mijloacelor de producție, era sinonimă cu exploatarea accentuată a mineritului. În minele de cărbune se lucra în cele mai grele condiții, în esență aproape exclusiv cu forța omului și unele rudimentare, dat fiind că, în cele mai multe mine mijloacele moderne mecanizate de deschidere și de abataje, fie că lipseau, fie că se aflau abia în fașe. Prin urmare, înăpoierea tehnică persista tot mai în domeniile de activitate minieră unde forța fizică a minerului era expusă în cel mai înalt grad încercărilor, datorită rezistenței rocilor. Ritmul rapid al cresterii producției, înregistrat în pofida acestor realități, se datora înainte de toate sporirii neconitenite a intensității muncii, stoarcerii nemiloase a forței de muncă a muncitorilor.

L. VAJDA

⁵³ A Salgótarjáni Kőszénbánya Rt., p. 6—10; BKL, 1900, p. 171—176.